

A xestión da Rede Galega de Espazos Protexidos e a conservación das aves ameazadas

Cosme Damián Romay Cousido e Luis Tapia del Río*

Neste artigo realízase unha aproximación á efectividade da Rede Galega de Espazos Protexidos (13% do territorio galego) en relación á conservación das aves consideradas *En perigo de extinción e Vulnerables* en Galiza polos catálogos galego e español de especies ameazadas. A través dun sistema de puntuación (0 a 10), obtense que só 7 das 45 especies ameazadas chega ao aprobado (mellor nota de 8), suspendendo o resto de especies, 7 delas mesmo cun 0. Estes resultados suxiren que a Rede Galega de Espazos Protexidos e/ou a xestión ambiental que se realiza dela son insuficientes para garantir a conservación das especies ameazadas de Galiza.

Furbuchos balear (*Puffinus mauretanicus*) mar afóra da Costa da Morte · Pereiras de la Cal

Segundo Sandbrook (2015), a conservación englobaría as accións que pretenden establecer, mellorar ou manter boas relacións dos seres humanos coa natureza. Dentro destas accións, a creación de zonas protexidas é fundamental para garantir a preservación *in situ* da biodiversidade (MITECO, 2022a). Estes espazos naturais protexidos servirían teoricamente para conservar os hábitats críticos para a fauna e a flora, así como para apartar ás especies máis sensibles das infraestruturas, da contaminación e dos efectos nocivos da extracción abusiva. Co presente artigo preténdese avaliar, por primeira vez, a efectividade destes espazos dentro do territorio galego en relación á conservación das aves consideradas oficialmente como ameazadas en Galiza, tanto reprodutoras como non reprodutoras.

1. Que espazos naturais están protexidos en Galiza?

A protección do territorio de maior valor ambiental na Galiza está artellada na denominada Rede Galega de Espazos Protexidos (RGEP), que se define como conxunto de espazos naturais formalmente protexidos cuxa xestión depende da Consellería de Medio Ambiente e Ordenación do Territorio (CMAOT) da Xunta de Galiza. Nesta rede “están representados os principais ecosis-

temas, paisaxes ou hábitats presentes en Galiza”, e inclúen “aqueles lugares necesarios para o mantemento dos procesos ecolóxicos esenciais e a preservación da diversidade xenética” (CMAOT, 2022), ocupando arredor dun 13% do territorio galego. A RGEP está constituída por aqueles espazos protexidos declarados nalgunha das categorías seguintes (entre parénteses, o número de espazos en cada categoría e a seguir definicións literais dadas en CMAOT, 2022, agás se se indica outra referencia):

Reserva natural (0): “espazos naturais coa finalidade de protección de ecosistemas, comunidades ou elementos biolóxicos, que pola súa rareza, fraxilidade, importancia ou singularidade, merecen unha valoración especial”.

Parque nacional (1): “espazo natural de alto valor natural e cultural, pouco alterado pola actividade humana que, en razón dos seus excepcionais valores naturais, do seu carácter representativo, a singularidade da súa flora, da súa fauna ou das súas formacións xeomorfolóxicas, merece para a súa conservación unha atención preferente e se declara de interese xeral” (MITECO, 2022b).

Parque natural (6): “áreas naturais, pouco transformadas polas actividades humanas, que, pola beleza dos

seus sitios, a representatividade dos seus ecosistemas ou a singularidade da súa flora, fauna ou formacións xeomorfolóxicas, posúen uns valores ecolóxicos, estéticos, educativos ou científicos dos que a súa conservación merece unha atención preferente”.

Monumento natural (8): “espazos ou elementos da natureza constituídos basicamente por formacións de notoria singularidade, rareza ou beleza que merecen ser obxecto dunha protección especial. Considéranse tamén (...) elementos da xea (...) que reúnan un interese especial pola singularidade ou importancia dos seus valores científicos, culturais ou paisaxísticos”.

Zona húmida protexida (5): “extensións de marismas, pantanos, turbeiras ou superficies cubertas de auga, sexan estas de réxime natural ou artificial, permanentes ou temporais, estancadas ou correntes, doces, salobres ou salgadas, (...) de importancia (...) na conservación dos recursos naturais, e que sexan declaradas como tales”.

Paisaxe protexida (2): “espazos que, polos seus valores singulares, estéticos e culturais ou ben pola relación harmoniosa entre o home e o medio natural, sexan merecedores dunha protección especial (...) das relacións e dos procesos, tanto naturais coma socioeconómicos, que contribuíron á súa formación e fan posible o seu mantemento”.

Zona de especial conservación dos valores naturais (75): “espazos nos que, polos seus valores ou interese natural, cultural, científico, educativo ou paisaxístico, sexa necesario asegurar a súa conservación e non teñan outra protección específica. Nestas áreas poderán seguirse desenvolvendo de xeito ordenado os usos e actividades tradicionais que non vulneren os valores protexidos” (BIGA, 2022). Estas zonas de especial conservación dos valores naturais constitúen a base da futura Rede Natura 2000, denominándose informalmente “espazos de Rede Natura”.

Existen outros espazos naturais que non forman parte da RGEP, entre eles os Espazos naturais de interese local, Espazos privados de interese natural e as Reservas de Biosfera. As Zonas de Especial Protección para as Aves mariñas (cinco espazos) tampouco están dentro do RGEP, xa que son competencia da administración xeral do Estado (MITECO, 2022c).

1. Que aves ameazadas hai en Galiza?

Considéranse especies ameazadas aquelas incluídas nos dous catálogos de especies ameazadas publicados oficialmente: o *Catálogo galego de especies ameazadas*,

Tartaruga cincenta (*Circus pygargus*) de morfo escuro na Terra Chá · Pereiras de la Cal

no sucesivo CGEA (Decreto 88/2007, do 19 de abril), e o *Catálogo español de especies amenazadas*, no sucesivo CEEA (Real Decreto 139/2011, de 4 de febreiro). Para a presente análise, incluíronse aquelas especies consideradas *En perigo de extinción* ou *Vulnerables* no CEEA e no CGEA con presenza en Galiza, mesmo ocasional.

2. A conservación de especies ameazadas de Galiza

Segundo a ordenación taxonómica de Rouco e colaboradores (2019), cos nomes galegos e científicos que alí aparecen, outórgase unha puntuación subxectiva para cada especie en relación a diversas variables, seguindo a Táboa 1.

Ademais, considerando que a RGEP ocupa un 13% do territorio galego (Táboa 2), interprétase que unha especie ameazada con menos do 13% da súa poboación nidificante dentro da RGEP considérase “críticamente desprotexida” (indicadas cun signo de admiración nas táboas). Deste xeito, a partires dunha puntuación subxectiva realízase unha aproximación á efectividade da RGEP (Táboa 3) e das medidas de conservación aplicadas ou aplicables no contexto desta rede de espazos protexidos (Táboa 4).

Consideráronse 45 especies de aves con presenza en Galiza, delas 18 *En perigo de extinción* e 27 *Vulnerables*. Realizada, a modo de exame, unha puntuación da efectividade da RGEP e das medidas de conservación aplicadas ou aplicables no contexto desta rede de espazos protexidos, só 7 especies “aproban”. Son as seguintes:

Táboa 1. Puntuación subxectiva para cada especie.

Puntuación	Poboación nidificante galega na RGEP	Poboación non nidificante galega na RGEP	Tendencia da especie na RGEP desde a súa creación	Plan de recuperación /conservación ou similar (prisma galego)	Medidas do plan de recuperación/conservación aplicadas na RGEP
0	<33%	<33%	Declive	Sen facer/Inédito	Non se cumpren/non hai fondos asignados/Non procede
1	33-67%	33-67%	Estable ou incerta	Redactado, fondos insuficientes	Cúmprense parcialmente/Hai fondos, pero insuficientes
2	>67%	>67%	Aumento	Redactado, fondos suficientes	Cúmprense totalmente/Hai fondos suficientes

Táboa 2. Espazos incluídos na RGEF e as súas características, con mención ás ferramentas de xestión aprobadas.

Tipo espazo	Nº espazos	Ano de declaración	Extensión (ha)	Ferramenta de xestión
Reserva natural	0		0,0	
Parque nacional	1	2002	8.480,0 ^a	Si (PRUX)
Parque natural	6		40661,8	Si (PRUX) agás para 1 (aínda PORN) ^b
Monumento natural	8		1394,0	Plan de conservación só para 1 ^c
Zonas húmidas protexidas	5 ^d	2004	7921	Conservación e Xestión de Humidais en Galiza ^e
Paisaxes protexidas	2		903	Directrices da paisaxe ^f
Zonas de Especial Protección dos Valores Naturais (ZEPVN) (deglose):	75		474.205	Plan director da Rede Natura 2000 en Galiza
1) Zonas especiais de conservación (ZEC)	59	2004	373.254	
2) Zonas de Especial Protección para as Aves (ZEPA)	16		100.951	
Superficie global da RGEF			391996,6 ^g	
% superficie de Galiza			13,2	

CLAVES: PRUX: Plan Reitor de Uso e Xestión. PORN: Plan de Ordenación dos Recursos Naturais. a: Superficies: 1.194,8 ha terrestres e 7.285,2 ha mariñas (MITECO, 2022d). b: Para o Parque Natural das Fragas do Eume, hai borrador do PRUX. c: Para o Souto da Retorta. d: Aparecen como "Humidais protexidos". e: Publicado no seo do Life Tremedal. f) Decreto 238/2020, do 29 de decembro, polo que se aproban as Directrices de paisaxe de Galiza. g: Notar que, ao existir solapamento entre diferentes espazos protexidos, a superficie global da RGEF non coincide co sumatorio das extensións de todas as zonas de protección (cf. IGE, 2022).

Táboa 3. Valoración da efectividade da RGEF para a conservación das especies En perío de extinción.

Nome galego	Nome científico	Catálogo	Nid.	Non nid.	Tendencia	PR	Medidas	Puntuación
Cerceta común	<i>Anas crecca</i>	CGEA(#)	2	(-)	1	0	0	3 / 8
Pita do monte	<i>Tetrao urogallus cantabricus</i>	CGEA, CEEA	-	-	0	1**	0	1 / 6
Sisón	<i>Tetrax tetrax</i>	CGEA, CEEA	1	1	0	1	0	3 / 10
Furabuchos balear	<i>Puffinus mauretanicus</i>	CEEA, CGEA	-	0	1	1*	0	2 / 8
Quebraósos	<i>Gypaetus barbatus</i>	CEEA	-	2	1	1*	0	4 / 8
Agua imperial ibérica	<i>Aquila adalberti</i>	CEEA	-	0	1	1*	0	2 / 8
Agua real	<i>Aquila chrysaetos</i>	CGEA	2	2	1	0***	0	5 / 10
Miñato real	<i>Milvus milvus</i>	CGEA, CEEA	-	0	1	0	0	1 / 10
Agua pescadora	<i>Pandion haliaetus</i>	CGEA	-	1	2	0	0	3 / 8
Abetouro bruión	<i>Botaurus stellaris</i>	CGEA, CEEA	-	1	1	0	0	2 / 8
Galo de auga cristado	<i>Fulica cristata</i>	CEEA	-	2	1	1*	0	4 / 8
Avefría choromica	<i>Vanellus vanellus</i>	CGEA(#)	2	(-)	0	0***	0	2 / 8
Pernileiro europeo	<i>Burhinus oedicnemus</i>	CGEA	1	1	1	0***	0	3 / 10
Mazarico real	<i>Numenius arquata</i>	CGEA(#), CEEA (#)	0!	(-)	1	0***	0	1 / 8
Aguaneta cabra	<i>Gallinago gallinago</i>	CGEA(#)	0!	(-)	0	0***	0	0 / 8
Gaivina negra	<i>Chlidonias niger</i>	CEEA	-	0	0	0	0	0 / 8
Arao dos cons	<i>Uria aalge</i>	CGEA(#), CEEA (#)	-†	(-)	0	0***	0	0 / 6
Escribidor das canaveiras	<i>Emberiza schoeniclus lusitanica</i>	CGEA, CEEA	2	2	0	1	1	6 / 10

CLAVES TÁBOAS 3 E 4: Subliñado: Rarezas en Galicia. Nid.: Poboación nidificante na RGEF. Non nid.: Poboación non nidificante na RGEF. Tendencia: Tendencia da especie na RGEF desde a súa creación. PR: Plan de recuperación. PC: Plan de conservación. Medidas: Medidas concretas aplicadas na RGEF. Puntuación: suma das puntuacións / valor máximo posible para esa especie. #: só considera a poboación reprodutora. *: non hai Plan de recuperación, pero si unha "Estrategia estatal" aprobada. **: ademais dunha "Estrategia estatal", existen unhas "Bases para a elaboración do Plan de recuperación" aínda inéditas. ***: hai plans redactados, sen publicar. -: non existe (ou non é relevante) e non procede. (-): existe, pero non procede (non se considera dentro do/s catálogo/s). †: a poboación extinguiuse desde que aprobou o CGEA en 2007. !: criticamente desprotexida.

- O voitre negro (*Aegypius monachus*) e as aguias real (*Aquila chrysaetos*) e pescadora (*Pandion haliaetus*) chegan xusto ao "aprobado". Tamén atinxen esta valoración dúas especies ameazadas de presenza ocasional en Galiza e que son obxecto de programas de recuperación a nivel español: quebraósos (*Gypaetus barbatus*) e galo de auga cristado (*Fulica cristata*).
- O escribidor das canaveiras (*Emberiza schoeniclus lusitanica*) obtén un "ben" (nota de 6).

- A mellor puntuación (8 sobre 10) lévaa a pílara das dunas (*Charadrius alexandrinus*)

O resto de especies non chegarían ao aprobado, contabilizándose mesmo 7 especies cunha nota de 0: furabuchos atlántico (*Puffinus puffinus*), tartaraña cincenta (*Circus pygargus*), a poboación reprodutora de aguaneta cabra (*Gallinago gallinago*), gaivina negra (*Chlidonias niger*), gaivota tridáctila (*Rissa tridactyla*), arao dos cons (*Uria aalge*) e rabirrubio de testa branca (*Phoenicurus phoenicurus*).

Ademais, considéranse “criticamente desprotexidas” dúas especies En Perigo, o mazarico real (*Numenius ar-quata*) e a aguaneta cabra (*Gallinago gallinago*), e

dúas Vulnerables, cegoñela común (*Himantopus himantopus*) e arcea europea (*Scolopax rusticola*).

Táboa 4. Valoración da efectividade da RGPE para a conservación das especies vulnerables.

Nome galego	Nome científico	Catálogo	Nid.	Non nid.	Tendencia	PC	Medidas	Puntuación
Pato castaño	<i>Aythya nyroca</i>	CEEA	-	2	1	0	0	3 / 8
Perdiz charrela	<i>Perdix perdix hispaniensis</i>	CGEA	2	2	0	0***	0	4 / 10
Paño calcamar	<i>Pelagodroma marina</i>	CEEA	-	0	1	0	0	1 / 8
Paño de Madeira	<i>Oceanodroma castro</i>	CEEA	-	0	1	0	0	1 / 8
Paño europeo	<i>Hydrobates pelagicus</i>	CGEA	2	0	1	0***	0	3 / 10
Furabuchos atlántico	<i>Puffinus puffinus</i>	CEEA	-	0	0	0	0	0 / 10
Corvo mariño cristado	<i>Phalacrocorax aristotelis</i>	CGEA, CEEA	2	0	0	0	0	2 / 10
García pequena	<i>Ixobrychus minutus</i>	CGEA	2	-	1	0	0	3 / 8
Garza cangrexreira	<i>Ardeola ralloides</i>	CEEA	-	1	1	0	0	2 / 8
Cegoña negra	<i>Ciconia nigra</i>	CEEA	-	1	1	0	0	2 / 8
Voitre branco	<i>Neophron percnopterus</i>	CGEA, CEEA	2	-	1	0***	0	3 / 8
Voitre negro	<i>Aegypius monachus</i>	CEEA	-	2	2	0	0	4 / 8
Gatafornela	<i>Circus cyaneus</i>	CGEA	1	1	0	0***	0	2 / 10
Tartaraña cincenta	<i>Circus pygargus</i>	CGEA, CEEA	0	-	0	0***	0	0 / 8
Aguia perdigueira	<i>Aquila fasciata</i>	CGEA, CEEA	-	1	1	0	0	2 / 8
Aguia pescadora	<i>Pandion haliaetus</i>	CGEA, CEEA	-	2	2	0	0	4 / 8
Cegoñela común	<i>Himantopus himantopus</i>	CGEA	0!	0	2	0	0	2 / 10
Gabita común	<i>Haematopus ostralegus</i>	CGEA(#)	2	(-)	1	0***	0	3 / 8
Píllara das dunas	<i>Charadrius alexandrinus</i>	CGEA	2	2	1	2	1	8 / 10
Píllara rubia	<i>Charadrius morinellus</i>	CEEA	-	1	1	0	0	2 / 8
Arcea europea	<i>Scolopax rusticola</i>	CGEA(#)	0!	(-)	1	0	0	1 / 8
Gaivota de Audouin	<i>Larus audouinii</i>	CEEA	-	1	1	0	0	2 / 8
Gaivota tridáctila	<i>Rissa tridactyla</i>	CGEA	-†	0	0	0***	0	0 / 8
Bufo real	<i>Bubo bubo</i>	CGEA	1	1	0	0	0	2 / 10
Cortizol ibérico	<i>Pterocles alchata</i>	CEEA	-	2	1	0	0	3 / 8
Rousinol papoazul	<i>Luscinia svecica</i>	CGEA	2	1	0	0	0	3 / 10
Rabirrubio de testa branca	<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	CGEA, CEEA	0	-	0	0	0	0 / 10

O número de especies que obteñen un “aprobado” (7 de 45, isto é, o 15,6%) é excesivamente baixo, o cal, unido a que 4 das especies que suspenden estarían “criticamente desprotexidas”, permite afirmar que a RGPE non protexe efectivamente ás especies ameazadas de Galiza. Estes resultados están afastados dos obxectivos tanto da RGPE como do *Catálogo galego de especies ameazadas* e *Catálogo español de especies amenazadas*. Cabe subliñar que destas 45 especies só unha conta cun *Plan de Recuperación* aprobado e publicado (o escribidor das canaveiras) e outra cun *Plan de Conservación* tamén activo (a píllara das dunas). Súxírese que é preciso mellorar na xestión ambiental do conxunto da RGPE e ampliar o número e a extensión dos distintos espazos naturais protexidos para garantir así a conservación efectiva das aves ameazadas de Galiza.

REFERENCIAS (URLs con acceso o 6.3.2022)

- BIGA. 2022. *Zonas de Especial Protección de los Valores Naturales (ZEPVN)*. Biodiversidad en Galicia◀
- IGE. 2022. *Superficie dos espazos naturais protexidos de Galicia*. Instituto Galego de Estatística◀
- MITECO. 2022a. *Espacios protegidos*. Ministerio para la Transición Ecológica y el Reto Demográfico◀
- MITECO. 2022b. *Características dos Parques Nacionais*. Ministerio para la Transición Ecológica y el Reto Demográfico◀
- MITECO. 2022c. *Espacios de la Red Natura 2000 de ámbito marino competencia del Ministerio para la Transición Ecológica y el Reto Demográfico*. Ministerio para la Transición Ecológica y el Reto Demográfico◀
- MITECO. 2022d. *Rede de Parques Nacionais: Os nosos Parques: Illas Atlánticas*. Ministerio para la Transición Ecológica y el Reto Demográfico◀
- Rouco, M.; Copete, J. L.; De Juana, E.; Gil-Velasco, M.; Lorenzo, J. A.; Martín, M.; Milá, B.; Molina, B. & Santos, D. M. 2019. *Lista de las aves de España. Edición de 2019*. SEO/BirdLife◀
- Sandbrook, C. 2015. What is conservation? *Oryx*, 49(4): 565–566.

*Cosme Damián Romay Cousido. Universidade da Coruña, Facultade de Ciencias, Departamento de Bioloxía.

Luis Tapia del Río. Universidade de Santiago de Compostela, Facultade de Bioloxía, Departamento de Zooloxía, Xenética e Antropoloxía Física.